

Мацько Д.С.

аспірант кафедри педагогіки

Луганського національного педагогічного

університету імені Тараса Шевченка

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Стаття присвячена визначенню педагогічних умов формування гуманістичних цінностей майбутніх учителів зарубіжної літератури. Виділення етапів процесу формування гуманістичних цінностей майбутніх учителів та з'ясування основних завдань кожного з етапів дало змогу автору визначити педагогічні умови формування гуманістичних цінностей майбутніх учителів зарубіжної літератури.

The pedagogic conditions of future teachers' humanist value formation in the process of Foreign Literature study are scrutinized in the article. Through the complete analysis of both the stages of future teachers' humanist value formation and the tasks of the stages the author reveals the pedagogic conditions of future teachers' humanist value formation in the process of Foreign Literature study.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Кінцевою метою національної системи освіти є виховання гуманної особистості громадянина України, здатного створювати і розвивати цінності громадянського суспільства. Зазначена мета знайшла своє відображення, зокрема, у Державній національній програмі “Освіта. Україна ХХІ століття: стратегія і тактика”, Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті, Законі України “Про освіту”. Слід зазначити, що успішність виховання людини гуманної як кінцевої мети розвитку цивілізації не в останню чергу залежить від ціннісної спрямованості учителя. Життєва ціннісна позиція педагога знаходить своє відображення й у його професійній діяльності та впливає на результат цієї діяльності. Іншими словами, майбутнє нації

криється у ціннісному сьогоднішньому учителі. Як справедливо зазначає І. Підласий, “...якими будуть результати праці педагогів сьогодні – таким буде наше суспільство завтра” [4, 230]. З огляду на вищевикладене, особливої актуальності набуває питання визначення педагогічних умов формування гуманістичних цінностей майбутніх учителів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми і на які спирається автор. Аналіз наукової літератури засвідчує, що формування гуманістично зорієнтованої особистості майбутнього учителя протягом тривалого часу залишається одним з найбільш актуальних завдань педагогічної науки. Розв’язанню цієї проблеми були присвячені, зокрема, наукові розвідки І. Беха, М. Євтуха, І. Зязюна, А. Кудусової, В. Кузнецової, Р. Скульського, Ю. Соловйової, О. Сухомлинської, М. Ткаченко. Так, наприклад, В. Кузнецова досліджує педагогічні умови формування гуманістичних цінностей майбутніх вчителів у процесі викладання педагогічних дисциплін [3, с. 3].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячена означена стаття. Незважаючи на достатньо широке коло наукових розвідок (у тому числі дисертаційних досліджень), що розглядають проблему гуманістичної спрямованості майбутніх учителів, ми змушені наголосити на недостатній розробленості проблеми формування гуманістичних цінностей майбутніх педагогів у процесі фахової підготовки із зарубіжної літератури. Ми також маємо вказати на існуюче протиріччя між потенційними виховними можливостями зарубіжної літератури та її використанням у вихованні гуманістично зорієнтованої особистості майбутнього учителя.

З огляду на вищевикладене **метою** статті ми визначили теоретичне обґрунтування педагогічних умов формування гуманістичних цінностей майбутніх учителів зарубіжної літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Гуманістичні цінності являють собою *сукупність значущих ідей, норм, принципів та ідеалів суспільної та особистої діяльності, які, виступаючи зразками етики, добра, людяності, визначають поведінку людини та покликані формувати усвідомлене, співчуттяюче й виключно позитивне ставлення особистості до оточуючої дійсності.*

Фахова педагогічна освіта повинна утверджувати у майбутніх учителів

потяг до пізнання та засвоєння гуманістичних норм і цінностей. Навчання у педагогічному ВНЗ покликане певним чином скоректувати антигуманні погляди і переконання та антисоціальну поведінку особистості, які, можливо, були сформовані внаслідок взаємодії людини із суспільством на рівні мікро- або макросередовища. У той же час фахова педагогічна підготовка має сприяти закріпленню знань майбутніх учителів про гуманістичні цінності та виступати своєрідним ретранслятором гуманістичного ціннісного досвіду людства. Визнавши важливість засад фахової підготовки у формуванні гуманістичної спрямованості особистості майбутнього учителя, викладач повинен визначити яким чином формувати гуманістично зорієнтовану особистість. Розв'язання поставленого завдання спонукає викладача відповісти на такі питання: а) якими засобами можна формувати у майбутніх учителів стійку позитивну орієнтацію на гуманістичні цінності?; б) за рахунок чого можна успішно сформувати у майбутніх учителів стійку позитивну орієнтацію на гуманістичні цінності?

На наш погляд, зарубіжна література є одним із найбільш ефективних засобів формування гуманістичних цінностей майбутніх учителів. По-перше, вона забезпечує освітян необхідними знаннями про сутність гуманістичних цінностей і, розвиваючи у студентів здатність мислити, аналізувати, оцінювати, збагачує духовну та чуттєво-емоційну сферу майбутніх фахівців. По-друге, зарубіжна література надає студенту унікальну можливість зрозуміти, чи відповідають його життя та діяльність загальнолюдським нормам та цінностям. Найпершим завданням викладача є практична реалізація виховного потенціалу засобу, обраного ним для досягнення цілей фахової підготовки студентської молоді. Саме тому особливої актуальності набуває проблема з'ясування механізму використання зарубіжної літератури у вихованні гуманної особистості студента. Іншими словами, викладач має визначити **педагогічні умови** формування гуманістичних цінностей майбутніх учителів у процесі фахового вивчення зарубіжної літератури.

Слід зазначити, що в науковій літературі існує дуже багато трактувань змісту поняття “умова”. В широкому розумінні поняття “умова” означає чинник, що забезпечує досягнення поставленої мети. Як справедливо зазначає Ю. Соловійова, найбільш вдалим є трактування **умови** як “...чинника, який визначає (умова необхідна) чи робить можливим (умова достатня) виникнення певного стану речей (випадки, явища, стосунки, характеристики і тому подібне), а також чинник, який збільшує його імовірність (умова сприяюча)” [6, 61-62].

На наш погляд, можна виділити такі характерні ознаки **педагогічної умови**: 1) реалізація педагогічної умови безпосередньо у навчально-виховному процесі; 2) вплив педагогічної умови на організацію навчально-виховного процесу; 3) спрямованість педагогічної умови на створення сприятливого підґрунтя для досягнення поставленої викладачем мети.

Таким чином, проаналізувавши сутність поняття “умова” та визначивши характерні ознаки педагогічної умови, ми можемо стверджувати, що під **педагогічними умовами** слід розуміти *особливості організації навчально-виховного процесу, які спрямовані на створення сприятливого підґрунтя для досягнення цілей навчання й виховання особистості*. Оскільки ми розглядаємо можливості фахової підготовки із зарубіжної літератури у процесі формування гуманістичних цінностей майбутніх учителів, то **педагогічні умови** слід трактувати як *особливості організації фахової підготовки майбутніх учителів зарубіжної літератури, що спрямовані на створення сприятливого підґрунтя для формування гуманістичних цінностей майбутніх освітян*.

Процес формування гуманістичних цінностей майбутніх учителів складається із *мотиваційного, когнітивного, емоційного та діяльнісного* етапів.

Основним завданням **мотиваційного** етапу формування гуманістичних цінностей особистості є створення підґрунтя для активізації прагнень людини до засвоєння гуманістичних цінностей та керування ними як у своїй професійній діяльності, так і у повсякденному житті.

На **когнітивному** етапі процесу формування гуманістичних цінностей майбутніх освітян студенти повинні одержати інформацію про сутність гуманістичних цінностей, мету їхнього існування у суспільстві, шляхи реалізації гуманістичного ціннісного досвіду тощо.

Після одержання студентами необхідних знань, настає етап **емоційного** оцінювання набутих знань. Студенти ніби “пропускають” через себе загальнолюдські норми та цінності та формують власне ставлення до цих цінностей, інтериорізуючи (привласнюючи) їх. Виходячи з вищевикладеного, ми вважаємо, що головне завдання педагога на цьому етапі формування гуманістичних цінностей полягає у створенні сприятливого підґрунтя для виховання в особистості позитивного ставлення до гуманістичних постулатів Буття.

Прагнення до реалізації на **діяльнісному** рівні (у своєму житті та

професійній діяльності) гуманістичних норм та цінностей свідчить про те, що особистість можна з повним правом назвати гуманістично зорієнтованою. З огляду на це, викладач повинен продумати можливі шляхи використання набутого студентами гуманістичного ціннісного досвіду.

На наш погляд, молоде покоління прагне набути знань про гуманістичні цінності за таких умов: 1) якщо студенти хочуть наслідувати погляди або поведінку значущої для них людини; 2) якщо знання про гуманістичні цінності викликають у них інтерес.

Проводячи значну частину часу в стінах ВНЗ, студенти мають змогу досить часто спілкуватися та співпрацювати з викладачами. В силу своїх вікових особливостей молодь часто ставить до викладача як до наставника, який має значно більший життєвий досвід і може допомогти їй вирішити нагальні проблеми. Усвідомлення викладачем сутності гуманістичних цінностей та гуманістична спрямованість його професійної діяльності є тим чинником, що викликає у молоді прагнення до пізнання та засвоєння гуманістичних цінностей. З огляду на вищевикладене, педагогічною умовою формування гуманістичних цінностей майбутніх учителів зарубіжної літератури ми вважаємо **усвідомлення викладачем необхідності формування у майбутніх учителів гуманістичних цінностей.**

Формування гуманістичних цінностей майбутніх педагогів може бути успішним тільки за умови виникнення у студентів стійкої потреби до їхнього пізнання. Пізнавальна потреба передбачає вміння людини шукати і знаходити в одержаних знаннях відповіді на життєво важливі питання та виклики. Однією з найбільш розповсюджених форм пізнавальної потреби є інтерес. У науковій літературі під терміном “інтерес” розуміють *форму виявлення пізнавальної потреби, що забезпечує спрямованість особистості на усвідомлення цілей діяльності та сприяє орієнтуванню, ознайомленню з новими фактами та кращому відображенню оточуючої дійсності* [5, 253]. Потяг особистості до пізнання предметів та явищ навколишнього середовища, розкриття їхньої сутності стає можливим лише за умови виявлення людиною справжнього, непідробного інтересу до об’єкту (об’єктів) пізнання. Виникнення в особистості інтересу до оточуючої дійсності передбачає емоційно забарвлене ставлення людини до навколишнього середовища. Емоційний відгук і, як наслідок, інтерес в особистості здатна викликати тільки актуальна, цікава для неї інформація. У творах зарубіжної літератури розглядаються актуальні для молодого покоління проблеми людських взаємовідносин, дружби, любові. Таким

чином, педагогічною умовою формування гуманістичних цінностей майбутніх учителів зарубіжної літератури є **опора на актуальні потреби та проблеми студентської молоді**.

Виникнення у студентів стійкої мотивації до розгляду сутності гуманістичних цінностей спонукає молоде покоління до **пізнання** цих цінностей. Художня література є своєрідною скарбницею, яка містить у собі загальнолюдські ідеали та цінності. Працюючи над проблематикою літературного твору, молодь розкриває заковані автором ідеали та принципи, пізнає сутність гуманістичних цінностей. На наш погляд, можливі два шляхи розкриття сутності гуманістичних цінностей: 1) розкриття викладачем сутності гуманістичних цінностей; 2) розкриття сутності гуманістичних цінностей через взаємодію викладача і студентів

Розкриття викладачем сутності гуманістичних цінностей, безумовно, сприятиме отриманню студентами більш повної та точної інформації про сутність та характерні ознаки гуманістичних цінностей. Водночас, надання студентам знань у готовому вигляді, по-перше, виключає виявлення студентами ініціативи у виробленні знань; по-друге, знижує рівень розуміння молоддю знань про гуманістичні цінності, оскільки студенти не були активним учасниками процесу вироблення знань про гуманістичні цінності; по-третє, може призвести до внутрішнього неприйняття студентами знань, що надаються, оскільки вони базуються на поглядах та переконаннях самого викладача і можуть не співпадати з поглядами та оцінками студентів.

З іншого боку, розкриття сутності гуманістичних цінностей через взаємодію викладача та студентів означатиме можливість студентства висловити власну позицію і тим самим долучитися до вироблення знань про гуманістичні цінності. Усвідомлення свого вкладу у розкриття сутності та характерних ознак гуманістичних цінностей, на наш погляд, сприятимуть кращому розумінню молоддю предмету пізнання та внутрішньому прийняттю останнього. Водночас, при пізнанні гуманістичних цінностей майбутніми учителями нерідко робляться **помилки інтерпретації** – термін запозичено у Л. Ваховського [2, 19]. Природа цих помилок полягає у різних позиціях студентів щодо трактування гуманістичних цінностей, відображених автором у своєму творі, внаслідок, приміром, світоглядних поглядів молоді. На наш погляд, уникання помилок інтерпретації при пізнанні студентами гуманістичних цінностей є цілком можливим, якщо процес пізнання буде будуватися на таких принципах: а) об'єктом пізнання є не судження самого викладача, а наукові істини, щодо яких він, як і його

вихованці, виступає в ролі дослідника; б) враховуючи свій більш широкий життєвий досвід, викладач повинен поважати думки своїх вихованців і у випадку допущення ними помилок інтерпретації непомітно підводити їх до визначення сутності гуманістичних цінностей та їхнього місця та ролі в житті суспільства, зберігаючи у студентів відчуття “власного відкриття”. Таким чином, педагогічною умовою формування гуманістичних цінностей майбутніх учителів зарубіжної літератури, на наш погляд, є **взаємодія викладача і студентів як співдослідників (co-investigators) гуманістичних цінностей**.

Процес формування гуманістичних цінностей передбачає не тільки пізнання цих цінностей, але й, насамперед, їхнє переживання. Для того, аби гуманістичні цінності стали частиною світогляду особистості, необхідно, щоб вона “пропустила” їх через себе, відчула певний емоційний “імпульс” до засвоєння. Як уже зазначалося, емоційний відгук у людини здатна створити тільки актуальна для неї інформація. Емоція виникає як результат співставлення реального та ідеального. Емоційний відгук формується при усвідомленні людиною необхідності приведення ситуації реальної до вимог та стандартів ситуації ідеальної – зображеної у творі. Розуміння того, що норми та цінності, які пропагуються у творі, можуть бути застосовані “тут і тепер” (в ситуації “Я-існування”) сприятиме, на наш погляд, виникненню у молоді позитивного емоційного відгуку щодо гуманістичних цінностей. Крім того, позитивне емоційне ставлення до гуманістичних цінностей формується у майбутніх учителів під час творчого осмислення навчального матеріалу. Розкриваючи у процесі власної творчості проблематику твору, в якому “сховані” загальнолюдські ідеали та цінності, особистість має змогу певним чином “включитися у ціннісне поле твору” та, як наслідок, інтериоризувати гуманістичні норми, що пропагуються автором. Отже, підсумовуючи вищевикладене, можна припустити, що педагогічною умовою формування гуманістичних цінностей майбутніх учителів зарубіжної літератури виступає **створення у навчально-виховному процесі ситуацій “Я-включення”**.

На думку Ю. Трофімова, знань, які пройшли крізь емоційну сферу, недостатньо, необхідно ще й навчити людину їх реалізовувати [7, 397]. Гуманістична спрямованість поведінки особистості виявляється в її вчинках та діяльності загалом. Саме тому, на наш погляд, процес формування гуманістичних цінностей особистості майбутнього учителя повинен завершуватися **діяльнісним** етапом, який є органічним продовженням етапу **емоційного**. Перед виконанням дії людина аналізує мотиви та відбирає серед них найбільш цінні та емоційно привабливі для себе. З огляду на

вищевикладене, ми ризикнемо припустити, що формування гуманістичної спрямованості діяльності майбутніх учителів зарубіжної літератури можливе через підбір та використання викладачем у своїй роботі значущого й емоційно привабливого для студентів мотиву, який спонукав би до керування у своєму житті гуманістичними нормами та цінностями. Як справедливо зазначає Л. Божович, “...у перемозі поведінки, яка відповідає свідомо обраному, більш цінному мотиву, вирішальну роль відіграють не просто судження та зважування, а вміння людини передбачити наслідки своїх вчинків, достатньо яскраво уявити собі ту ситуацію, в яку вона потрапить, коли вчинить так або по-іншому” [1, 304]. Маючи певний життєвий досвід, майбутні учителі виступають своєрідним ідеалом, “зразком для наслідування” по відношенню до молодшого покоління. Педагоги відчують відповідальність як за результати виховання молодого покоління, так і за побудову гармонійних стосунків у власній родині. На наш погляд, саме відчуття цієї відповідальності спонукає їх до виявлення гуманістичного стилю поведінки. Необхідно підводити майбутніх учителів до розуміння того, що саме із зарубіжної літератури вони можуть черпати знання, які допоможуть їм гуманізувати людські стосунки. Таким чином, педагогічною умовою формування гуманістичних цінностей майбутніх учителів зарубіжної літератури є створення у студентів відчуття необхідності застосування їхнього досвіду для гуманізації суспільних відносин.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Гуманістичні цінності є невід’ємною складовою особистості учителя, оскільки вони виступають в ролі необхідного чинника ефективного педагогічного процесу і формують педагогічну культуру майбутнього фахівця. У статті були теоретично обґрунтовані такі умови формування гуманістичних цінностей майбутніх учителів зарубіжної літератури: 1) усвідомлення викладачем необхідності формування у майбутніх учителів гуманістичних цінностей; 2) опора на актуальні потреби та проблеми студентської молоді; 3) взаємодія викладача і студентів як співдослідників (co-investigators) гуманістичних цінностей; 4) створення у навчально-виховному процесі ситуацій “Я-включення”, що сприятимуть інтериорізації гуманістичних цінностей студентською молоддю; 5) створення у майбутніх учителів відчуття необхідності застосування їхнього досвіду для гуманізації суспільних відносин. На наш погляд, подальший наукових пошук у цьому напрямку повинен бути спрямований на пошук механізмів реалізації педагогічних умов у процесі фахової підготовки майбутніх учителів зарубіжної літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Божович Л.И. Проблемы формирования личности: Под редакцией Д.И. Фельдштейна / Вступительная статья Д.И. Фельдштейна. – М.: Издательство «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МОДЭК», 1995. – 352 с.
2. Ваховський Л.Ц. Конструювання методології регіонального історико-педагогічного дослідження // Вісник ЛНПУ. – 2006. – № 19 (114). – Частина I. – С. 16-21.
3. З.Кузнецова В.Г. Формування гуманістичних цінностей у майбутніх вчителів: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13. 00. 04 / Луганський держ. педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2001. – 20 с.
4. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс: Учебник для студ. пед. вузов: В 2 кн. – М.: Гуманит. изд. центр «ВЛАДОС», 2000. – Кн. 1: Общие основы. Процесс обучения. – 576 с.
5. Словарь психолога-практика / Сост. С.Ю. Головин. – Мн.: Харвест, М.: АСТ, 2001. – 976 с.
6. Соловйова Ю.О. Формування аксіологічної культури майбутнього вчителя: Дис. ... канд. пед. наук: 13. 00. 04 / Харківський націон. педагогічний ун-т ім. Г.С. Сковороди. – Х., 2005. – 210 с.
7. Психологія: Підручник / Ю.Л. Трофімов, В.В. Рибалка, П.А. Гончарук та ін.; за ред.. Ю.Л. Трофімова. – К.: Либідь, 2001. – 560 с.